

akkor sem értettem már egyet Sztálin és Zsdanov fő vonalával. Mondjuk, egy olyan könyv, mint az én Hegel-könyvem, szöges ellentétben állt a zsdanovi földolgozással. Ellenben, ennek ellenére, a magyar politika ebben a Szovjetunió vezetete mederben folyt végig, és mindnyájunk számára, akik gondolkodni tudtunk, nagy esemény volt, hogy Tito volt az első, aki praktikus kritikával szembeszállt a sztálini módszerekkel. Titónak e nagy tettet a szocializmus története sohasem fogja elfelejteni.” (14—15. o.)

A marxizmus egyesek által emlegetett szükségszerű, ún. „pluralizmusával kapcsolatban” a szerkesztőség kérdésfeltevésében egy olyan állítás is szerepel, mely szerint „Napjainkban bontakozik ki teljes gazdagságában korunk marxizmusának az igazi polifonikus jellege”. Ezt a nézetet Lukács elveti, mint az utóbbi időkben nálunk Grličkov és sokan mások. Ezért Lukács a feltett kérdésre a következő módon fogalmazza meg a választ:

„A kérdésben volt egy olyan fordulat, mintha a mostani marxista filozófiában is jelentkező sokrétűség és sokféleség minden tekintetben pozitív jelenségnek volna tekinthető. Nekem itt megvannak a magam főntartásai... az a marxizmus,

ami ma létrejövőben van, eddig nagyon sokrétű, polifon, sőt egyesek azt mondják: pluralisztikus jellegű valami. Itt szabadjon nekem egy kételkedéssel előállni: ti. a marxizmusra nézve is vonatkozik, hogy igazság csak egy van. A történelem vagy az osztályharcok története, vagy nem az osztályharcok története. Az, hogy most az osztályharcok történetén belül lehet vitatkozni arról, hogy ez vagy az az osztályharc ilyen vagy olyan volt, az egy más kérdés, de tudnunk kell, hogy abban a kérdésben és objektíve minden kérdésben, csak egy igazság létezik. És ennél fogva én nem ítélem el a most létező többretegűséget, hanem úgy fogom föl, hogy a krízis elméleti megoldása kérdésében is mi a kezdet kezdetén vagyunk. És irányzatok fognak egymással harcolni, amíg eljutnak a tényleges igazsághoz, de hangsúlyozni szeretném: igazság csak egy van.” (30—31. o.)

Két terjedelemre szerény kiadványról van szó, de mondanivalójukban gazdagok, részben újszerűek és mindenképpen megérdemlik nemcsak hogy megemlítsük őket a sok más szép és tartalmas Lukáccsal kapcsolatos kiadványok között, hanem hogy kezünkbe is vegyük őket és befogadjuk mondanivalójukat.

Rehák László

A VITA ÉS A PÁRBESZÉD SZELLEMEPÍTŐ JELLEGÉLŐL

Dialog und Kontroverse mit Georg Lukács — Verlag Philipp Reclam
jun. Leipzig 1975.

1975-ben a keletnémet Tudományos Akadémia és az Irodalomtörténeti Intézet kutatócsoportja Werner Mittenzwei vezetésével egy kutatási program első szakaszának a lezárásaként közreadta a *Párbeszéd és vita Lukács Györggyel* című tanulmánykötetet. A kilenc tanulmányt

tartalmazó könyv alcíme közelebről is meghatározza a tudóscsoport szándékát. *A német szocialista írók módszertani vitáinak értékelése* azonban ingoványos talajra vezeti az irodalomtörténészeket, lévén, hogy a kommunista írói magatartás és szellemi arculat nagyon sok országban

még ma sem tisztázott kérdés, legalábbis nem árnyaltságában következésképpen, amikor Lukács György és a kortárs német írók között felmerült irodalmi viták kerülnek a figyelem középpontjába, akkor ezek megítélése minden egyes esetben az ideológiai mikroklíma közvetlen függvénye lesz.

A kötet előszavában Werner Mitzenzwei szinte óvatosan s mintegy mentegetőzve szól a tudósi szándékról. Kutatásai középpontjában a húszas-harmincas évek fordulóján kibontakozó, a negyvenes és ötvenes években kulmináló, a szocialista irodalom lényegét kutató, meggyőződésekkel és felfogásokat heves vehemenciával ütköztető s ennek következtében igen súlyos és elmarasztaló vádak is kimondó viták lényeges vonatkozásainak a felderítése áll. És ha a húszas évek Lukácsa kerül a figyelem középpontjába, akkor hatványozottan is tanácsos óvatosan mérlegelni, mivel éppen ekkortájt, 1924-ben a Kommunisták Internacionálé V. kongresszusán hangzott el Zinovjev szájából Lukácssal kapcsolatban a revizionizmus vádja. Erdemes ebből idézni: „Akkor, amikor Olaszországban Graziadei elvtárs olyan könyvvel lép a közönség elé, melyben azokat az írásait teszi közzé, melyeket szociáldemokrata és revizionista korszakában írt, akkor ez az elméleti revizionizmus nálunk sem maradhat büntetés nélkül. S amikor a magyar Lukács György ugyanezt teszi a filozófia és a szociológia terén, akkor mi ezt neki sem fogjuk elnézni.” Ennek ismeretében lesz igen magasan értékelhető a keletnémet kutatócsoport elhatározása, hogy egyszer s mindenkorra leszámoljon azzal a dogmatikus, vitalitását keleties makacs-sággal fenntartó felfogással, melyet a mindenkor hatalom vall a magáénak, hogy tudniillik a nézetek különbözőségében — legyenek azok

akár „csak” irodalmi töltetű vélemények — azonmód revizionizmust és frakciózást vél felfedezni, mi több, eszmei monopolhelyzetében érzi magát veszélyeztetve. Werner Mitzenzwei professzor már az előszóban leszögezi: „Könyvünkkel, mely jószerevével csak vázlatnak tekinthető, szerettük volna megmutatni, hogy a nagyon is produktív, olykor már-már elkeseredett irodalmi viták — melyekre olykor a hasonló meggyőződések ellenére is sor került — nem jelentettek egyben „frakciózást” is. Ezért tiltakozni szeretnénk mindenféle olyan felfogás ellen, mely e korai vitákat a revizionista törekvések jelenléteként értelmezi, s ehhez az ellentmondásos fejlődésben és az esztétikai felfogás terén megmutatkozó különbségekben keresik a támpontokat, hogy végül levonhassák a következtetést, miszerint a marxista esztétikai gondolkodáson belül áthidalhatatlan „pluralizmus” jelentkezett. Elképzelésünk az volt, hogy mindazokat a művészetelméleti tapasztalatokat és a felfogásban megmutatkozó különbségeket kötetbe gyűjtsük, melyek a szocialista művészeknek Lukács Györggyel folytatott vitájuk során a felszínre kerültek.”

Ennek a célkitűzésnek a szellemében került azután a kötetbe a tökéletes módszertani alapossággal és mérhetetlenül körültekintő tudósi elhivatottsággal megírt kilenc tanulmány, melyek mindegyikének központi alakja Lukács György lesz, illetve a lukácsi irodalomfelfogás. S a művészeti-ideológiai tablón olyan írók és teoretikusok kapnak helyet, mint Johannes R. Becher, Anna Seghers, Bertolt Brecht, Gustav von Wangenheim, Fridrich Wolf és Hans Eisler. A viták középpontjában pedig az elkötelezett szocialista irodalomfelfogás s a művészi irányzatosság részletkérdései állnak. S hogy az elhangzó érvek és ellen-

érvek olykor a dogmatizmusuk folytán már a naivitással lesznek határosak, az egyértelműen a kor eszmei zűrzavarából ered. Ezt a zűrzavart keleten az osztálytársadalomnak egyik napról a másikra történő forradalmi felszámolásának illúziójával igyekeztek feloldani, a fejlett nyugati társadalmakban pedig a forradalmak utáni restaurációs törekvések révén igyekeztek visszatérni a hagyományos értékekhez. Keleten is, nyugaton is siettek valami felé, miközben legtöbbször magán a sietségen volt a hangsúly. Érthető hát, hogy e kettős társadalmi-történelmi torzulás szorításában az író, a gondolkodó ember mindenekelelt saját helyzetének és szerepének a meghatározására törekszik, hogy eszméinek (vélt) letisztultságát kiharcolva cselekvően vehessen részt a társadalmi-politikai harcokban.

Hogy közérthető legyen a később tárgyalt viták lényege, Werner Mittenzwei *Gesichtspunkte — Zur Entwicklung der literaturtheoretischen Position Georg Lukács'* (Szemponatok — Lukács György irodalomelméleti nézeteinek kialakulása) címen részletes elemzését adja a filozófus művészetfelfogásának és -elméletének, melynek középpontjába Lukács realizmuselmélete kerül, mintegy implikálva a haladó, forradalmi kísérletező művészetekkel történő későbbi összetűzéseket és vitákat. A német olvasóközönség részére készült részletes elemzés szükséges és nélkülözhetetlen. A szerző szinte lépésről-lépésre követi nyomon Lukács György marxista meggyőződésének kialakulását, s teszi ezt annak előlegeként, hogy a szocialista irodalomteoretikus realizmusigénye kellő argumentáltságában szembesüljön a később részletesen tárgyalt viták esetében a modern formakultúrát igénylő expresszionista irányultságú színházi és irodalmi kísérletekkel.

Lukács György és az említett írók

között évtizedek során lezajlott véleménycserék, párbeszédék és viták alkalmával minden egyes esetben ideológiai szempontból az osztályöntudat, művészi szempontból pedig a realizmus kérdése kerül előtérbe. A lukácsi koncepcióból merít argumentumokat Johannes R. Becher, amikor kialakítja elméletét az „irodalomról mint kollektív létformáról” (Literatur als Kollektivwesen) s az „irodalmi társadalomról” (Literaturgesellschaft). Az osztályöntudat lesz a próbaköve a Lukács György és Anna Seghers között 1938—1939-ben lezajlott irodalomelméleti szempontból igen fontos levélváltásnak is, amikor a korabeli német irodalom legfőbb kérdései — beleértve az emigráció kérdését is — kerültek terítékre, érintve nem utolsósorban az expresszionizmust is, mellyel Lukács az akkor már teljes egészében kidolgozott realizmuselméletét állítja szembe. S e társadalomelméleti kategória lesz irányadó Lukács számára akkor is, amikor Bertolt Brecht a vele folytatott — már-már ádáz és elkeseredett — vitája során elmarasztalja a „klikkszellemet” (Cliquengeist), s a Lukács által propagált realizmusigénnyel a „formakultúra expresszív hatását” s a „kísérletező expresszionizmust” állítja szembe. A tanulmányíró Werner Mittenzweinek egyébként meggyőződése, hogy a szocialista irodalomfelfogás és -értelmezés szempontjából a Lukács György és Bertolt Brecht között hosszú időn át zajló vita csupán a múlt század közepén lezajlott Marx és Engels valamint Lassalle közötti vita jelentőségével mérhető. Egyébként — szinte a Brechtel folytatott vitával egyidőben Lukács realizmusfelfogása a német expresszionista színjátszás egyik vezető egyéniségének, Gustav von Wangenheimnek művészetfelfogásával is összetűzésbe kerül, melynek során színház- és

drámaelméleti kérdések is megvitatásra kerülnek. S hogy a két neves színházi szakember — Brecht és Wangenheim — expresszionizmusa mekkora kihívást jelentett Lukács realizmuselmélete számára, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy amikor a filozófus a szocialista német drámairodalom kritikai elemzését végzi, akkor a Fridrich Wolf színházával kapcsolatos bíráló megjegyzéseit is a két expresszionista teoretikusnak címzi, akárcsak az 1937—1938-ban közte és Hans Eisler között lezajlott vita esetében.

A keletnémet irodalomtörténészek által összeállított könyv tanulsága szerint bebizonyosodott, hogy a húszas-harmincas és negyvenes években zajlott irodalom- és művészetelméleti viták — melyek bár olykor már ideológiai kérdéseket is érintettek — korántsem jelentettek a marxista gondolkodáson belül frakcióharcokat, éppen ellenkezőleg, a viták résztvevői valamennyien következetes marxista gondolkodókhoz méltó módon igyekeztek ellentétes előjelű, de a cél tekintetében a legmesszebbmenőkig egyező felfogásaiknak hangot adni. Lukács György néhány hónappal a fasiszta hatalomátvételt megelőzően a proletár-forradalmi irodalom feladatait illetően a következőket vetette papírra: „... az osztályharc jelenlegi fejlődési fokán a proletár-forradalmi irodalom legfőbb feladata olyan műveket alkotni, melyek az alapvető fejlődési

irányvonalakat mutatják meg, s amelyek anélkül, hogy az aktuális történeket figyelmen kívül hagynák, mindenképp a tartósra, az egyetemes érvényű, valóban tipikus eseményekre helyezik a hangsúlyt. *Ilyen alapokon születhet meg az igazi nagy proletár-művészet.*” (A kiemelés Lukács Györgyé.)

S vajon a vitapartnerek közül akadt-e egyetlen is, aki nem ezt tekintette legfőbb feladatának? A nézeteltérések legtöbb esetben a forma kapcsán merültek fel, s a vélemények a realizmus—expresszionizmus dilemma körül polarizálódtak. Azt azonban senki sem vonhatja kétségbe, hogy valamennyien forradalmi alkotók voltak.

Más kérdés az, hogy a szocialista társadalmak ideológiai szempontból levonták-e a nagyon is forradalmi korszak tanulságait, s eljutottak-e annak felismeréséhez, hogy az esetleges véleménykülönbségek korántsem jelentik az alkotók sorainak gyengülését, még kevésbé jelentenek haladást gátló ellenszéljáratot? Vajon felismerték-e, hogy a demokratikus dialógus forradalmbibb cselekedet, mint a tekintélyelvű etatista leckefelmondás, az ideológiai zsilipelés? A keletnémet irodalomtörténészek kis csoportja több szempontból is roppant tanulságos tanulmánykötettel lepte meg az európai olvasóközönséget.

Mák Ferenc

A BUDAPESTI ISKOLA AZ IFJÚ LUKÁCS GYÖRGYRŐL

Ferenc Fehér, Ágnes Heller, György Márkus, Alexander Radnóti: LA SCUOLA DA BUDAPEST: SUL GIOVANE LUKÁCS (A budapesti iskola az ifjú Lukács Györgyről, La Nuova Italia, Firenze, 1978 316. o.)

Az olasz olvasóközönség marxista beállítottságú rétege nagy érdeklődéssel kíséri figyelemmel a budapesti

iskola — ezen belül mindenképp Heller Ágnes — alkotótevékenységét. Az *Unita* egyik száma (Editori